

A
ESiN.E
iPE
1985

**“İpek Yolu,, dizisinin
Türk kültür ve sanat
tarihi açısından yorumu**

63

Tek-Esin Vakfı

Emel ESİN

“İpek Yolu,, dizisinin Türk kültür ve sanat tarihi açısından yorumu

«İpek Yolu» dizisinin yayını tamamlandıktan sonra TV'de dizinin değerlendirildiği bir açık oturum düzenlendi. Bu oturuma Türk kültür ve sanat tarihi üzerinde yaptığı kıymetli incelemeleriyle tanınan Dr. Emel ESİN de katıldı. Sayın Dr. Esin diziyi ilgili olarak değerlendirmelerde bulundu:

I — Türk bakımından, filmde, milli tarihimizi ilgilendiren, Hun, Tabgaç, Gök gaç, Gök - Türk, Uygur ve Karahanlı devrine ait kültür eserleridir. Erken Hun devrinde, Türkler, henüz kuzey Asya atlı çoban boylarının sanat çerçevesinde idiler. Madeni levhalar içinde, kuvvetli ve gerçekçi bir üslup ile, av ve hayvan motifleri tasvir ediyorlardı. Filmde, bu tarz eserlerden bir numüne görülmektedir. Fakat, filmin konu edildiği M. IV-V'nci asırlarda, Kansu'daki son Hun devleti ile Kuzey Çin'de hüküm süren Türk sülalesi (Türkçe Tabgaç, Çince Kuzey Wei soyu), Burkan (Buddha) dinine girmişlerdi. Böylece, filmin İpek Yolu üzerinde, Kansu'daki güzergâhında, Hunların ve Tabgaçların Buddhist tapınaklarını da görmekteyiz. Burkan heykelleri Tabgaç hükümdârına benzetildiğinden, Çinlilerde olmayan, fakat Hunlarda ve Türklerde yaygın bulunan kartal burnunu bazan Türk kıyafetlerini, bağdaş oturuşları fark etmekteyiz.

Kansu bizim için ayrıca da ilgi çekicidir, çünkü, muhtelif rivayetlerden birine göre, M. 439 yılına kadar, Gök - Türkler, Kansu'daki Hun topraklarında bulunuyorlardı ve Kansu, türeyiş efsanesinin ilk sahnesi idi.

Kansu'da, başka Türk boyları da vardı. Çinlilerin «Tieh-le» dediği, asıl adı

Türük, yani Türk, veya Tegreg olabilen boylar gibi. Bunlardan Uygurlar, M. IX-X'ncü asırlarda, Kansu'da devlet kurdular. Uygurlar, Burkan, Mani dinlerine ve Nesturi Hristiyanlığa da mensub olmakta idiler. Kansu'daki M. IX-X'ncü asırlardan eserler Uygurlara aittir. Mesela, Tun-huang, 45 numaralı tapınağı Kansu'da, bu devirden çok sayıda, Türkçe yazmalar da bulundu. Filmde gözükken yapma çiçek ve Nesturi duvar resmi de Uygur eseridir.

Bugün Kara-hoto denen şehir ise, M. X'ncü asırdan önce bir Uygur merkezi idi ve orada da Türkçe yazmalar çıktı. Şehrin Türkçe adı Katun-sini, yani Hatun-mezarı idi.

II — Filmin bu kısmı Türkistan'da geçmektedir. Gök - Türk devrinden (M. 550-745) ve Uygurların İslâm'dan önceki, yani M. VIII'nci ile XV'nci asırlar arası eserlerine rastlamaktayız. Gök - Türk Hakanlığı, Asya'da, gelmiş - geçmiş en büyük devlet idi. Çinden Doğu Roma'ya kadar, ucsuz bucaksız iller. Gök - Türk idaresinde bulunuyordu. Filmde görülen Lou-lan, Miran, Turfan, Çince adı ile Kao-Ch'ang denen, Koço, Kara - şehir, Türkçe Küsen denen Kuça, Yar-hoto, hep Gök-Türklerin, veya onlara tâbi küçük merkezler idi. Gök - Türk devrinde Orta Asya'nın kuzey bölümünde Türkler çoğunlukta olup, bu ile Türkistan dendi. Filmde görülen Miran kalelerinin birinde, Türk askeri tarihi için önemli bir yazma, bir silah listesi bulundu. Bu kale, Gök - Türklerin ve kervan yolları boyunca inşa ettikleri «kargu»lardan, yani gözetleme ve ateş ile işaret verilen askeri kaleden biri idi.

Miran, Gök - Türk devrin

— Dr. Emel Esin.

de bir halıcılık merkezi oldu. Halı sanatı, kuzey ve doğu Asya'da gelişip, Miran ile Hotan'a Gök - Türk devrinde erişti. Miran, Türk halıcılığının merhalelerinden biridir.

III — Şimdi kuzey - doğu Türkistan'a vardık. Bu illerde, Tien-shan dağı güney eteklerinde, kadim devirden beri, Türk boyları, çince T'eh-le denen Türük veya Tegreg'ler, Uygurlar, Kırgızlar yaşamakta idiler.

Gök - Türklerin bu ilde başkenti eski Türkçe adı Ak-uyunı olan Karasehir idi, Kuça kuzeyinde. Ak-dağ'da da bir ordugâh vardı. Gök-Türklerden sonra, bu illere VIII'nci asırdan beri hâkim olan Uygurlar ise, IX'ncü asır ortasından beri, şu şehirleri başkent yaptılar: Kuça-Küsen, Yar-hoto, Çince Kao-ch'ang denen, Türkçe adı ile Koço ve Çince Peiting denen, Türkçe ismi ile Beş-balık, yani Beş-şehir. Gördüğümüz azametli harâbeler bu Türk başkentlerinden kalmadır. Gök - Türk Hakanı Taspar. (572 - 581), Türklerin ilk dini, gök-yer-atalar ibadetine sadık kalmakla birlikte, Buddhist de oymuş ve tapınaklar yaptırmıştı. Uygurlar arasında, en çok Buddhistler, fakat Mani dinine mensup olan-

lar ve Nesturi Hristiyanlar da vardı. Gördüğümüz Su-başı, Kum-tura, Kısıl, Kara-şehir Ming - öy tapınaklarının orta ve son devirleri Gök - Türk ve Uygur çağlarındandır. Kum - tura'da Gök - Türk kitabeleri vardır. Diğerlerinde, sayısız Uygur kitabeleri, yazmaları

bulundu. Sanat tarihçileri, bu eserlerdeki Türk görünüşünü, kıyafetlerine, haması uslubuna, Türklerin sevdiği, büyük çapta çizgilere, parlak renklere, Türk sanatının Orta Asya'ya getirmiş olduğu portre tarzına bakarak, bu eserlere birinci ve ikinci Türk üslubu adını

verdiler. Bu tapınaklardaki heykeller, duvar resimleri, çoğu resimli Türkçe yazmalar, dünya müzelerinde ve kütüphanelerinde, âlimlerce neşr edildi. Kitabelerde ve yazmalarda, bu eserleri yapan Türk sanatkarlarının adlarına da rastlanabilmektedir.